

доступна дітям, перераховуються окремі предмети та їх частини. Діти, як правило, не супроводжують розповіддю ігрові ситуації. Частина дітей може лише відповідати на запитання [1].

У дітей дошкільного віку з ЗНМ формування видів спілкування відбувається з запізненням, спостерігаються стійкі труднощі у взаємозв'язку та взаємодії з оточуючими. У дітей не формується, характерне для їх віку, розуміння емоцій, станів, відношень і дій оточуючих та самих себе [3, с. 37-41].

Варіативність клінічних характеристик дітей з порушеннями мовлення, зокрема ЗНМ, виявляє спільні для них ознаки, а саме: загальне недорозвинення усіх складових компонентів мовленнєвої системи (фонетико-фонематична, лексико-граматична сторони та зв'язне мовлення), що є складним та стійким розладом.

Отже, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ потребує корекційно-логопедичної роботи, що може відбуватися в умовах ДНЗ на логопедичних, музичних заняттях, на заняттях із вихователями та з іншими спеціалістами.

**Висновки.** Отже, на основі теоретичного аналізу досліджень вчених, що висвітлені у психолого-педагогічній літературі, ми схарактеризували мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ та, зокрема, стан лексико-граматичної його складової. Так, огляд наукових досліджень із зазначеної проблеми дозволяє констатувати, що у дітей із ЗНМ порушення формування словника виявляються в недостатньому засвоєнні значень слів, обмеженості активного словника, заміні одних слів іншими (вербальні парафазії), недостатній представленості в словнику похідних слів, труднощах актуалізації добре знайомих за значенням слів; порушення формування граматичної будови виявляються в недостатньому засвоєнні значення граматичних форм і неправильному використанні їх у власному мовленні.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрукова С. А. К вопросу о формировании лексико-грамматических средств языка у дошкольников с ОНР / С. А. Безрукова / *Логопед в детском саду* – М. : ТЦ Сфера, – 2007. – №6. – С. 40-52.
2. Бейлинсон Л. С. Типы и причины речевых

нарушений. Школьный логопед / Л. С. Бейлинсон. – М. : ТЦ Сфера. – 2007. – №5. – С. 23-29.

3. Волкова Л. С. *Логопедия: Учеб. для студентов дефект. фак. пед. ин-тов.* / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др. // Под ред. Л. С. Волковой. – 2-е изд. – М. : Просвещение: Владос. – 1995. – 384 с.
4. Вренёва Е. Готовим к школе детей с системным недоразвитием речи / Е. Вренёва // *Здоровье детей: Прилож. к газ. «Первое сентября»* – М. : ТЦ Сфера, – 2007. – №16. – С. 37-41.
5. Дубова Н. В. Об особенностях навыков общения дошкольников с ОНР / Н. В. Дубова // *Логопед в детском саду* – М. : ТЦ Сфера. – 2006. – №3. – С. 36-8.
6. Котик Т. М. Особливості процесу поняттєтворення на сучасному етапі розвитку української дошкільної лінгводидактики / Т. М. Котик // *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова* / Укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2005. – №59. – С. 88-96.
7. Сафонова О. В. О проблеме активизации речевой деятельности старших дошкольников с общим недоразвитием речи / О. В. Сафонова / *Логопед в детском саду*. – 2006. – №4. – С. 29-34.
8. Ярцева Н. В. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Н. В. Ярцева. – М. : Сов.энциклопедия. – 1990. – 685 с.

УДК 376.1-056.264-053.4:81'233

**О. М. Ковальова**

магістрант спеціальності  
«Корекційна освіта. Логопедія»

**Л. Л. Стахова**

кандидат педагогічних наук,  
старший викладач  
Сумський державний педагогічний  
університет імені А. С. Макаренка

## РОЗВИТОК СЛОВНИКА ПРИКМЕТНИКІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ

У статті висвітлено розвиток словника прикметників у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня.

В статтє раскрыто содержание развития словаря прилагательных у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи ІІІ уровня.

The article highlights the development of

adjectives in preschool children with the general underdevelopment of speech level III

**Ключові слова:** словник прикметників, розвиток словника прикметників, порушення мовлення, загальне недорозвинення мовлення III рівня.

**Ключевые слова:** словарь прилагательных, развитие словаря прилагательных, нарушение речи, общее недоразвитие речи III уровня.

**Keywords:** adjectives, adjectives development, speech disorders, speech underdevelopment III level.

**Постановка проблеми.** Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей, у яких спостерігаються порушення мовлення, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання і виховання. Від рівня сформованості мовлення, зокрема, фонетико-фонематичної та лексико-граматичної сторін, залежить рівень опанування навчальною діяльністю, шкільними знаннями, уміннями і навичками відповідно програмових вимог.

Одним із основних критеріїв визначення рівня розвитку мовлення – є сформованість лексичного складу мовлення дошкільника. Лексика (словник) розвивається поступово в ході мовленнєвого спілкування оточуючих з дитиною і знайомство з навколишнім світом. Розрізняють два види словника: пасивний словник (імпресивна лексика) і активний словник (експресивна лексика). Пасивний словник – це ті слова, які, дитина знає, розуміє їх значення, активний словник – це ті слова, які дитина використовує у спілкуванні з оточуючими. У нормі пасивний словник переважає над активним [3].

Порушення формування словника прикметників у дітей із ЗНМ проявляються в обмеженні словникового запасу, різкій розбіжності обсягу активного і пасивного словника, неточному вживанні слів, численних вербальних парафазіях, труднощах актуалізації словника. На думку вітчизняних авторів, дошкільники із ЗНМ розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника наближується до норми, проте застосування слів в експресивному мовленні, актуалізація словника викликає великі труднощі.

Нині вивченню дітей із ЗНМ присвячено ряд фундаментальних і різнобічних досліджень Н. Новотворцевої,

Т. Філічевої, Г. Чіркиної, О. Ревуцької, Є. Соботович та ін. Оскільки, мовлення тісно пов'язане із мисленням, за висновками Л. Виготського, то дитина із ЗНМ, яка має порушення процесу формування виразу чи вислову, не виконує повноцінно мисленнєво-пізнавальну функцію, що негативно позначається у подальшому на оволодінні читанням і письмом у початковій школі. У зв'язку з цим, формування усного мовлення дітей дошкільного віку у психологічній і педагогічній літературі розглядається в числі найважливіших завдань.

Як відомо, формування словника прикметників має велике значення для розвитку пізнавальної діяльності дитини, так як слово, його значення є засобом не тільки мовлення, але й мислення. Розвиток словника тісно пов'язаний, з одного боку, з розвитком мислення та інших психічних процесів, а з іншого боку, з розвитком усіх компонентів мовлення, фонетико-фонематичного та граматичного ладу мовлення [1].

**Мета статті:** вивчення особливостей розвитку словника прикметників у дошкільників із ЗНМ III рівня.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) досить непросто навчити описового мовлення. Опис володіє як загальними, типовими для всіх типів монологу рисами, так і специфічними. Зв'язність і образність характерні для будь-якого монологу, але в описовому тексті міжфразовий зв'язок підпорядковується законам його структури, а виражальні засоби (прикметники) мовлення покликані підкреслити особливості об'єкта опису.

Якість описового тексту визначається повнотою характеристики зовнішніх ознак чи внутрішніх якостей об'єкта опису; логікою опису (дотримання структури опису, доцільність послідовності); його зв'язністю (правильність узгодженості слів у реченнях, використання різних способів міжфразового зв'язку); образністю (використання засобів лексичної виразності, в тому числі прикметників).

Вивчення словника прикметників дітей з ЗНМ третього рівня виявило, що деякі з дітей здатні самостійно побудувати

описовий текст, проте, більшості дітей потрібні питання-підказки. Їх розповіді характеризуються непослідовністю, відсутністю оціночних та завершальних суджень. Як правило, розповіді нескладні, в якості засобів міжфразового зв'язку, рідко використовуються повтори і займенники. Наявні проблеми з граматичним оформленням речень. Образні засоби в них поодинокі або зовсім відсутні [5].

Описове мовлення дітей із ЗНМ вимагає значного коригування з метою розвитку вмінь, необхідних для побудови описового тексту:

- вміння виокремлювати й називати ознаки об'єкта опису;
- вміння перераховувати ознаки в певній послідовності;
- вміння пов'язувати слова, фрази в цілісний текст.

На думку, психологів, педагогів та логопедів, використання предметно-схематичних моделей полегшує процес засвоєння зв'язного мовлення та розвитку словника прикметників дітей (О. М. Дяченко, В. П. Глухів, Т. А. Ткаченко та ін.).

Моделі служать своєрідним зоровим планом для створення описової розповіді, направляють процес зв'язного висловлювання і допомагають дітям вибудувати та лексико-граматично наповнювати розповіді-описи прикметниками. Дидактичний матеріал який подано у формі мнемотаблиць і схем-моделей, помітно полегшують оволодіння дітьми зв'язним мовленням та допомагають у збагаченні та активізації словника, зокрема прикметників; крім того, наявність зорового плану-схеми робить розповіді чіткими, зв'язними і послідовними [2].

Для розвитку навичок складання описових розповідей потрібно робити попереднє складання моделі опису, що допомагає у збільшенні та активізації словника прикметників. У процесі навчання зв'язного описового мовлення моделювання може служити засобом і програмою аналізу і фіксації закономірних властивостей і відношень об'єкта чи явища.

Основу твору-опису складають конкретні уявлення, що накопичуються в процесі дослідження об'єкта опису. Елементами моделі описової розповіді стають символи-замінники якісних

характеристик об'єкта: величина; колір; форма; складові деталі; якість поверхні; матеріал, з якого виготовлений об'єкт (для неживих предметів); як він використовується (яку користь приносить); за що подобається (не подобається)? Використання моделей допомагає у розвитку та збагаченні словника прикметників у дітей [6].

У дітей із ЗНМ спостерігаються недоліки в лексико-граматичному оформленні мовлення, зокрема неправильне та неточне використання слів прикметників, які зумовлюють не обхідність підготовчих вправ:

- вправи в спостережливості (вчити дітей бачити ознаки предметів, розглядати їх у різних ракурсах);
- словникові та граматичні вправи, які супроводжують розглядання і призначені для збагачення словника назвами ознак, синонімами, антонімами, образними засобами мови; а також для сприяння засвоєнню підрядних зв'язків між іменниками, прикметниками і дієсловами, способів словотворення, побудови описових речень і т.п.

Ефективним засобом збагачення словника дітей є загадки. Навчання дітей відгадування загадок має такі основні напрямки з розвитку мовлення:

- 1) уточнення і розуміння значення відомих дітям слів;
- 2) розширення запасу синонімів і антонімів (прикметників);
- 3) розширення словникового запасу дітей іменниками, дієсловами та прикметниками;
- 4) активізація вживання слів у мовленні (особливо таких категорій, як прикметники), формування вміння правильно поєднувати слова у фразах і за змістом [3].

Для активізації словника прикметників у дошкільників широко використовуються різні прийоми роботи із загадками: відгадування готових загадок і пояснення відгадки; придумування агадок про предмети, що розрізняються і близьких за зовнішнім виглядом. Цікаві загадки-приповідки. Відгадкою для них є останнє слово чотири вірші, умисно недомовлене. Це не тільки розвиває словник, а й виробляє удітей почуття ритми.

Робота над загадками корисна як для розвитку мислення, так і для засвоєння

нової лексики та вироблення вмінь доцільно та влучно її використовувати. Але для роботи треба добирати такі загадки, в яких чітко виражені істотні зовнішні та внутрішні ознаки предмета, явища. Наприклад:

Я блискуча, гостренька

Маю вічко маленьке

За собою несучу

Довгу-довгу косу (*Голка*).

Поставити дітям питання: Які слова допомогли відгадати загадку? Назвіть їх. Які ознаки варто дібрати для опису голки?

Поряд із загадками, багатим матеріалом для збагачення словника дітей прикметниками є художня література: вірш, оповідання, твори малих жанрів (прислів'я, приказки). У віршах завжди наявний образний опис предмета (явища). Віршовані рядки активізують діяльність на занятті, сприяють естетичному розвитку дітей, засвоєнню образної лексики.

Читання літературних творів розкриває перед дітьми все невичерпне багатство мовлення, сприяє тому, що вони починають користуватися цим багатством в повсякденному мовленнєвому спілкуванні і в самостійній творчості. У старшому дошкільному віці дітей виховується здатність насолоджуватися художнім словом, закладається основа для формування любові до рідної мови, до її точності і виразності, влучності, образності.

Ознайомлення з художньою літературою включає цілісний аналіз твору, а також виконання творчих завдань, що робить сприятливий вплив на розвиток поетичного слуху, почуття мовлення і словесної творчості дітей. Допомогає у збагаченні словника дітей різними частинами мовлення, зокрема прикметниками.

Одним із важливих та перевічених засобів розвитку словника прикметників є дидактичні ігри та вправи. Дидактичні ігри – широко поширений метод словникової роботи. Гра є одним із засобів розумового виховання. У ній дитина відображає навколишню дійсність, виявляє свої знання, ділиться ними з товаришами. Різноманітні ігри та вправи сприяють розвитку словника дитини. Вони слугують для збагачення та активізації мовлення різними словами [4].

Працюючи над словом, Е. С. Слепович

зазначав, треба враховувати, що будь-яка мовленнєва дія, висловлювання являє собою процес постановки та вирішення своєрідної розумової задачі: «Мовлення не є просто вербалізація, підшукування і підклеювання словесних ярликів до розумових сутностей: це творча інтелектуальна діяльність, що включається в загальну систему психічної та іншої діяльності. Це рішення пізнавальної задачі, це дія проблемної ситуації, яке може здійснюватися з порою намовлення».

Під час корекційно-розвивальної роботи можна використовувати різноманітні ігри та вправи для збагачення словника-ознак дітей. Наприклад: «Чарівний мішечок», «Де ти живеш?», «Який, яка, яке?», «Хто більше назве».

Вправи на впізнавання предметів за поданими ознаками дають можливість формувати вміння дітей знаходити предмет, який відповідає загальній характеристиці. Наприклад:

Великий просторий світлий чистий –... (клас). Червона легенька гумова – ... (кулька). Золоте яскраве гаряче –... (сонце).

Збагаченню словника дітей, розвитку вмінь описувати предмети сприятимуть наступні завдання:

1. Виберіть з поданих слів лише ті ознаки, за допомогою яких можна описати ялинку. Поясніть, чому саме ці слова ви обрали? Вічнозелена, кругла, пухнаста, смачна, струнка, солодка, новорічна, весела, лісова, зимова, квітуча.

2. Доберіть до слів берізка, сонце ознаки, які б допомогли уявити ці предмети.

3. Порівняйте предмети за їх ознаками: Лимон кислий, а груша ... (солодка). Крейда біла, а вугілля ... (чорне).

**Висновки.** Проаналізувавши літературу з питання формування словника прикметників у дітей із ЗНМ III рівня ми зробили висновок, що для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку словами-ознаками потрібно використовувати різноманітні вправи, завдання, використовувати художню літературу, дидактичний матеріал, настільно-друковані ігри для кращого і швидкого запам'ятовування ними прикметників.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жукова Н. С. *Логопедия*. / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филічева –

- Екатеринбург, 2005. – 320 с.
2. Земляченко М. В. *Формирование связной речи с помощью мнемотехники* / М. В. Земляченко, Т. В. Кутергина, Г. И. Посохова // *Педагогика: традиции и инновации: материалы III междунар. науч. конф. (г. Челябинск, апрель 2013 г.)*. – Челябинск: Два комсомольца, 2013. – С. 125-128.
  3. Лалаева Р. И. *Коррекция общего недоразвития у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя)*. / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова. – СПб.: СОЮЗ, 1999. – 160 с.
  4. Селиверстов В. И. *Речевые игры с детьми*. / И. В. Селиверстова – М, 1996. – 344 с.
  5. Ткаченко Т. А. *Использование схем в составлении описательных рассказов // Дошкольное воспитание. 1990. №10. С. 16-21.*
  6. Ястребова А. В. *Преодоление общего недоразвития речи у учащихся начальных классов*. / А. В. Ястребова – М. : АРКТИ, 2000. – 120 с.

УДК 376. 215. 376

**А. І. Кравченко**

кандидат педагогічних наук, доцент

**А. О. Кисельова**

магістрант спеціальності

«Корекційна освіта. Логопедія»

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка

### КОРЕКЦІЯ ЗАЙКАННЯ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлені можливості вирішення проблеми корекції зайкання засобами нетрадиційних технологій.

В статті освітлені можливості рішення проблеми корекції зайкання засобами нетрадиційних технологій.

The article highlights the possibility of solving the problem of stuttering correction means unconventional technologies.

**Ключові слова:** зайкання, мовленнєвий розвиток, нетрадиційні технології, корекція.

**Ключевые слова:** заикание, речевое развитие, нетрадиционные технологии, коррекция.

**Keywords:** stuttering, speech development, innovative technologies, the correction.

**Постановка проблеми.** У дослідженнях останніх років вченими та практиками відзначається тривожна тенденція зростання кількості дітей, які мають різні порушення мовлення, зокрема зайкання, причиною якого можуть бути різноманітні екологічні, біологічні, соціально-психологічні та інші чинники, а

також їх поєднання. А значить, проблема корекції зайкання в даний час стоїть досить гостро і пошук нових, ефективних методів корекційного впливу є завданням своєчасним та актуальним. Сучасна педагогіка в пошуку ефективних засобів корекції все більше орієнтуються на використання нетрадиційних засобів у роботі з цією категорією дітей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Логопедична робота з дошкільниками із зайканням представлена в методичних рекомендаціях Н. А. Власової та Є. Ф. Рау, С. А. Миронової, Г. А. Волкової.

У методиці Г. А. Волкової представлена система комплексної роботи з дітьми, що займаються, яка складається з розділів: методика ігрової діяльності, логоритмічні заняття, виховні заняття, вплив на мікросоціальне середовище.

Застосування нетрадиційних засобів у процесі подолання зайкання пропонують А. І. Кравченко та О. Я. Кривцова.

**Мета статті.** Висвітлити можливості вирішення проблеми корекції зайкання засобами нетрадиційних технологій.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Досить ефективним у подоланні тяжких розладів мовлення є застосування засобів акупресури. Фізіологічна дія акупресури ґрунтується на закономірних взаємозв'язках шкірних покривів із внутрішніми органами. За сучасними уявленнями, підґрунтя акупресури складають складні рефлекторні безумовні реакції, засновані на функціонуванні різних відділів спинного і головного мозку, периферичної та вегетативної нервової системи. У наслідок впливу на біологічно активні точки із застосуванням голковколання, масажу або електричного струму в людини виникає безліч передбачених відчуттів: розпирання, тиск, печіння, біль і проходження електричного струму. Це свідчить про те, що спричинені таким чином сигнали досягають кори головного мозку [1, с. 116].

Ще в давні часи люди відмітили зв'язок між внутрішніми органами та відповідними точками на тілі людини. Точковий масаж допомагав в боротьбі з багатьма недугами. Така альтернативна медицина успішно використовується до цих пір.

Принцип вибору точок для дії визначається в першу чергу характером захворювання й основними симптомами.